

Een alderschrikkelickste wynd-tempeest

De storm van 9 november 1800

't Wordt op den middag nacht,
die nacht verjaagt den luister.
Der zon, die straks zo vrolijk scheen.
'k Zie 't donker Zuiden grimmig drijven¹.

ONZE GEWESTEN WORDEN SOMS GETEISTERD door hevige windstormen. In het kader van klimaatonderzoek is het nuttig een lijst op te stellen van de hevige windstormen en van hun rangschikking in hevigheid en schade die in de loop van de laatste vijfhonderd tot duizend jaar over onze gewesten getrokken zijn. Deze informatie is belangrijk in het kader van onderzoek over de voorbije en huidige klimaatveranderingen en van de *Global Change*. In het bijzonder is men op dit punt geïnteresseerd om de klimaatscenario's voor de 21ste eeuw te toetsen met de historische windstormen en de banen, frequentie, hevigheid en *risk assessment* van historische en de geprojecteerde West-Europese windstormen met elkaar te vergelijken. De tak van de wetenschap die zich met dit onderwerp bezig houdt, wordt de historische klimatologie genoemd.

In Vlaanderen noteerde P. Mattelaer² windstormen met orkaankracht op tweede paasdag 1606 (met als chronogram: *oMnIa CaDUnt* = alles valt), op 19 januari 1735 (voornamelijk in de kasselrij Rijsel, en de toren van de kerk van Roeselare), op 9 november 1800 (18 brumaire An IX in de republikeinse kalender), en de nacht van 14 op 15 november 1940. Op deze lijst ontbreekt de wat vergeten decemberstorm van 1703 waarvan de continentale aspecten door mij werden beschreven³. Ook het vermelden waard is de reeks van

1 M.C. VAN HALL, *De orkaan, op den negenden November 1800: lierzang*, Amsterdam, 1800.

2 P. MATTELAER, 'Orkanen boven Vlaanderen', in: *De Leiegouw*, 29 (1987), p. 485-489.

3 G.R. DEMARÉE & R. MUIR-WOOD, 'De 'Grote Storm van december 1703' in de Lage Landen: een stormachtige periode in de Spaanse Successieoorlog', in: *Jaarboek*

stormen in januari en februari 1990 waarbij het gotische *Huyse de grote Sterre te Damme* instortte.

Gezien de sterkte en de grote schade aangericht door de windstorm van 9 november 1800 (18 brumaire an IX) is het beslist de moeite waard deze windstorm eens nader te belichten⁴. De nadruk van het artikel ligt op de uitgebreide Vlaamse kust en het onmiddellijke achterland, wel rekening houdend met de uitgestrektheid van de storm.

DE STORM TE BRUGGE

De storm van 9 november 1800 wordt als volgt vermeld in het Brugse handschrift van Jozef van Walleghem⁵: *Op den 9 gbre was het des morgens de locht en wolken heel vuurig en een ijselijcken to... van wolken dreeven op mal-kander welke een voorteecken was van de schrikkelijcke storm, die in den morgen ontrent 12 uren ontstond. Seffens sag men eenjeder die zig nog op de straeten bevond mits het Sondag was, naer hunne huijsen loopen om de perikels op de straete te voorkomen en om hunne huijsen soo veel mogelijk voor de schade te salveeren, reeds ten 1 uren was den schroomelijcken storm verstrengt met regen comp... en men saeg van dan af tot 's avonds ten ses uren het ijselijke schouwtoneel dat geen ouderlingen geheugen geduerende hun leven geweten te hebben. Menige mueren, schouwen, daeken, schorsteenen, zelfs halve en heele gevels en ontelbaere boomen wierden met geweld door desen ongehoorden stormwind ingeslaegen en veroorsakten zoo binnen dese stadt als te lande besonder tusschen drij en vier uren wanneer het alom aerdbevingen geweest heeft, eene zoo overgroote schaeden dat de zelve met geen millioenen guldens zullen kunnen hersteld worden.*

Men was zig algemeen bevreesd voor d'instorting van den hallen of O.L.V. tooren, in het welcke het gehuijl en gedruijs zoo groot was, dat waert datter hondert

voor *Ecologische Geschiedenis*, 2008, p. 33-54; G. DEMARÉE, 'De vergeten windstorm van December 1703 in continentaal Europa', in: *Land in zicht: tijdschrift van de Koninklijke Vereniging voor Natuur- en Stedenschoon*, 79 (2010) 4, p. 24-29.

⁴ 'Vraagwinkel', in: *Biekorf*, 116 (2016), p. 506.

⁵ J. VAN WALLEGHEM, *Merckenwaardigste voorvallen en Daegelijcksche gevallen: BRUGGE*, Stadsarchief, ms. 51.

waegens te gelijk elk bespannen met ses peerden over de markt gereden hadden het gedruis zich meerder zoude kunnen geweest hebben gelukkig wiert maer een gedeelte van het gebouw van d'hallen afgeslegen en het dack is merkelijk beschadigt geworden. Zoo hevig was den wint vermengt met slagregens, dat het water op de markt en op andere plaetsen zoo hoog als d'huysen van de markt opgeheven wiert en als aen eene woeste volle zee wel mogt vergeken worden. Gelukkig zijn binnen dese Stadt geene menschen om het leven gekoomen en maer alleen eenige armen en beenen gebroken die langs de wegen op de straeten omgeslaegen wierden. Ook zijn gelukkig rond de stadt geene molens omgeworpen, welk toegeschreeven wordt aen de groote voorsorg die de molenaers gebruiken hebben.

Onder de duijssenden ongelukken aen meest alle huijsen mueren blijke gebouwen en omwerpinge der boomen die er voor vielen, waeijde het groot koper vaendel staende op de spille van den hallen toor en af, door en door het dak van eenen soetekoek bakker in de Breijdelstraete, welke vervolgens te midden door het huijs in de soetekoekbakkerije gevallen is. Eijndelinghe naer een oneijndige zee van schaden veroorzaekt te zijn is den stormwindt ten zes uren 's avonds beginnen te stillen, dusdaenig dat ten negen uren van desen avond weijnig of geen windt meer is gewaer geworden⁶.

Jan Karel Verbrugge (1756-1831) vergelijkt de storm te Brugge en te Gent en besluit dat de storm te Gent heviger was dan te Brugge: tot Brugge en was den storm zoo fel niet, dewijl ik er twee geweten hebbe in voorgaende jaeren: Missiasdag en St. Leonardusdag, die dezen tot Brugge verre te boven gingen. De glasevensters, daken, schoorsteen en gevels van eene menigte huysen zijn tot Gend meer beschadig geweest dan tot Brugge⁷.

6 Hartelijk dank aan Jan D'hondt, wnd. hoofdarchivaris van het Stadsarchief Brugge, voor de deskundige hulp in het ontcijferen van deze en andere passages in het manuscript van Wallegghem.

7 A. SCHOUTEET, *Gedenkweerdige Aenteeckeningen van Jan Karel Verbrugge: Brugse kroniek over 1765-1825*, Brugge, 1958, 147 p.

DE STORM AAN DE KUST EN IN DE KUSTTREEK

De storm van 9 november 1800 veroorzaakte vanzelfsprekend ook grote schade aan de Noordzeekust en in het onmiddellijke achterland. Jan Karel Verbrugge schrijft: *Ten zelve dage zijn tot Oostende, zoo binnen als buyten de stad, meer dan 200 huysen beschadigt.* De tekst wordt door een Gentse Almanach van 1801⁸ overgenomen en als volgt vervolledigd: *7 Koorn-Molens zyn door den Wind omgeslagen, en men berekend de schaede op 50,000 guldens.* Judocus Ignatius Balbaert (1769-1830), een ooggetuige uit Oostende schrijft: *9 november 1800. Deze namiddag stak een zeer hevige storm op. Men kon zich niet herinneren een zo hevige storm te hebben meegemaakt. Het begon zeer hevig om 1 uur en bleef zo tot 6 uur 's avonds. Niemand durfde op de straat te komen wegens de wind. De stad werd bedolven onder het zand van de duinen en weinig of geen daken en gevels bleven ongedeerd*⁹.

De Gazette van Brugge¹⁰ meldt de schade in de haven van Duinkerke: *Door den storm, die hier eergisteren gewaeyd heeft, is hier en omstreeks schroomlycke schaede veroorzaekt. Weynige huysen zyn hier onbeschaedigd gebleven. Twee schepen met koopwaeren en de twee kanon-sloepen elk met 60 mannen aen boord, zyn van hun anker weggerukt en op de kust gesmeten. De twee eerste zyn het onderste boven, en met de masten omleeg gekeert geworden, en alle de manschap heeft er het leven verlooren. Eene der kanon-sloepen had het geluk van geankert te blyven onder weg, maer de andere is op het strand geslaegen, en heeft 10 of 12 mannen verlooren.*"

In Duinkerke werden gehele magazijnen nabij de haven neergehaald. Een Amerikaans schip geladen met 700 vaten tabak en een neutraal Deens schip geladen met 3.000 zakken zout werden op drift geslagen. Men vreesde dat beide schepen waren vergaan daar scheepsresten en tabak op het strand aanspoelden. Ook hier gingen donder, wind en bevingen samen en meer dan 30 molens in de omgeving werden omgegooid. Landhuizen, schuren,

8 Den nieuwen volmaekten Gregoriaenschen Almanach dienende voor eene geheele Eeuwe, beginnende met het Jaer O.H.J.C. 1801, Gent, 1801, p. 20.

9 A.G.R. DRIESSEN, *Oostende 25/03/1793- 28/09/1802: dagboek van de Franse Tijd (dagjournaal van Judocus Ignatius Balbaert, 1769-1830)*, Oostende, 1997, 186 p.

10 Gazette van Brugge en van het Departement der Leye, 19 brumaire an IX.

stallen werden neergehaald of beschadigd. De spits van de parochiekerk van Grevelingen werd omgeworpen en doodde tien mensen in zijn val¹¹. De verdwenen drijvende batterij *la République* werd door een wachter gesignaleerd op de kust ter hoogte van Zuydcoote; hij zag hoe “de zee erover ging”. Op 19 brumaire merkte men dat de *la République* gestrand was ter hoogte van Zuydcoote en men hoopte dat de boot kon gered worden. De bemanning werd gered op uitzondering van een paar mannen die in de zee gesprongen waren om de kust te bereiken. Een Amerikaanse boot verging met man en muis nabij Oostende. Een boot onder Deense vlag onderging hetzelfde lot¹².

*Te Watte, 2 mylen van St. Omer, is den thoren omgeslaegen, maer niemand heeft er by het leven verlooren*¹³. Den 18 Brumaire An IX zyn te Ryssel in een der Voorsteden bynaer alle de Molens omgewaeyd¹⁴. De windmolens, de telegraaf te Rijsel waren ofwel vernield ofwel zeer beschadigd. De weg naar Duinkerke zal gedurende enige tijd niet bruikbaar zijn daar omgewaaide bomen de weg versperren¹⁵.

De ergste storm die men zich aan de kust van Boulogne herinnert is deze van 9 november 1800. De wind werd onstuimig zo dat binnen de kortste tijd dikke bomen werden ontworteld, daken werden weggerukt, molens werden omvergewaaid, en een zeeroverschip met tachtig man aan boord dat zich in het Kanaal bevond verdween zonder dat men enige wrakstukken vond¹⁶. Het *Chijfer-Boeck* van de autodidact Gratianus Antonius Vervot (1736-1808) uit Steenkerke, in Frans Vlaanderen, beschrijft de windstorm: *Den 9 november 1800, zynde zondag, het heeft van ten 11 uren 's morgens tot den 4*

11 *Gazette nationale ou le Moniteur universel*, 54, p. 209, Quartidi, 24 brumaire an IX.

12 *Gazette nationale ou le Moniteur universel*, 55, p. 214-215, Quintidi, 20 brumaire an IX ; 56, p. 217-218, Sextidi, 25 brumaire an IX.

13 *Gazette van Brugge*, 23, 19 brumaire an IX; H. PIERS, *Histoire des Flamands du Haut-Pont et de Lyzel...*, Saint-Omer, 1836.

14 *Den nieuwen volmaekten Gregoriaenschen Almanach*, 1801, p. 20.

15 *Gazette nationale ou le Moniteur universel*, 54, p. 209, Quartidi, 24 brumaire an IX.

16 P.-J.-B. BERTRAND, *Précis de l'Histoire physique, civile et politique de la Ville de Boulogne-sur-Mer et de ses Environs, depuis les Morins jusqu'en 1814, suivi de La topographie médicale*, Boulogne, 1829.

uren nae noene, zoo eene vervaerlyke dulle en felle wynd gemaekt, dat menschen van 80 jaer oud, bekennen van zulken wynd niet geweten te hebben; [...] in deze wynd zyn ook een groot getal huizen, scheuren, stallingen en thorens geschont en omgevlogen, daer zyn overal een oneyndig getal boomen, zelfs bollaarden en vele groote eekens omgevlogen; daer wierden boomen zoo men my gezegd heeft, van 6 en van 9 voet dik, in 't midden afgebroken¹⁷.

Vervot beschrijft verder de schade die aan vele molens in de streek is geschied en vermeldt de schade aan daken die op vraag van de prefect van het departement Nord werd opgesteld. En den 9ⁿ dito, zynde eenen Zondag, heeft het abominabelik gewaeyen omtrent vyf volle uren; te weten; van 's middags ten elf uren en halv tot den 4 1/2 uren naer middag. Zoo dat er hier en in g'heel Veurn ambacht weinig of geen gebauwen ongeschend en waeren; maer veele tot den gronde weggerukt¹⁸.

Het manuscript J. Goethals-Vercruysse uit Kortrijk geeft belangrijke informatie over de tijd van de storm. Na dat het eenige dagen sterk gewaeyd hadde, heeft men nu eenen overgrooten storm van wind gehad, meest omtrent den 11 uren en duerde tot ontrent 3 a 4 uren uyt den zuyd westen allenschens draeyende na de westen.'De schade in de stad is zeer groot geweest aen daken, vensters mueren, kerken, huysen, etc. Een schip liggende in de Leye wierd op den meersch geworpen. Het water wierd gedreven tot over d'hekken der aerbeydersbrugge. Men heeft bemerkt dat dit onweder langzaam voortgegegaen is hebbende begonst tot Camerijk van 7 uren 's morgens tot den middag, tot Rijssel heeft het geeyndigt ten 2 uren, tot Meenen ontrent den 3 uren, en alhier omtrent de 4, tot Gend duerde het tot den 7 uren, etc.

In de Zuid-Westvlaamse tijdschroniek, het Memoriael van Reningshelst, schrijft koster P.L. Cuvelier¹⁹: Den 9 9bre 1800 is alhier op Reninghelst gebeurt het alderschrikkelickste wynd-tempeest, dat geen menschen gedagtenis hebben zulks

17 Chijfer-Boeck, van 1743 tot 1805, door Gratianus Anthonius Vervot, autodidact uit Steenvoorde (1736-1808): POPERINGE, Stadsarchief.

18 A. DUCLOS, 'De Fransche omwenteling in Veurne Ambacht en bijzonderlijk te Pervise: Korte beschryvinghe van den tydtsomstandigheden ... van Joannes Baptista Saint-Martin (1747-1806) uit Pervyse', in: Rond den Heerd, 25 (1896), p. 249-265.

19 J. DE SMET, Zuid-Westvlaamse tijdschroniek uit de Oostenrijkse en Franse Tijd 1761-1814: het 'Memoriael van Reninghelst' door koster P.L. Cuvelier, Assebroek, 1970, 2 dln.

gehoort en gezien te hebben, die gedeurt heeft van 's morgens ten 11 1/2 tot den dry uren; molens, huizen, scheuren en boomen zyn weg gevlogen al of het stroyen geweest hadden. Cuvelier beschrijft in detail de schade aan de talloze windmolens die in zijn streek door de windstorm beschadigd of helemaal vernield werden.

De kroniek van de Ieperling Thomas Van Houtte beschrijft de gevolgen van de windstorm als volgt: om 11 ueren smorgens, wesende zondag, is'er eenen zoo magtigen windt onstaen uyt den zuijden ende zuydwesten gedeurende, tot 4 ueren naemiddag, dat'er verscheyde mueren, huysen, koren en wind molens sijn ingestort, groote schaede veroorsaekende aen kercken, daeken, en schauwen [de boomen uyt den grond geruckt, het hemels element der wind was zoo machtig datter by de getuygenisse van oude schriften ende boucken noit zoo grooten storm-wind, in onse stadt is gevalt.], de straeten waeren belemmert met tegels en briecken van de daeken en schauwen dat'er veele ongankbaer waeren²⁰.

De aantekeningen van kapelaan De Sodt uit Woesten in zijn handschriftelijke kroniek gaan als volgt: Op den 9 November 1800 wesende zondagh is zoodaenig onweder opgestaen, dat noijt vreeselyker gehoord is geweest, want menigvuldige kercken, huysen, molens en boomen zijn door het selve, of gedestruert, ofte omverre geworpen²¹. Ten slotte de Izegemse kroniek van J.-B. Van de Walle²²: Den 9^{den} 9bre 1800 zynde zondag heeft het zoo styf gewayt dat ik het nooyt meer gezien hebbe 73 pannen vlogen van myn huys differente huysen en stallingen vlogen weg en vele molens en torens zyn weg gevlogen in omliggende parochien. In West-Vlaanderen vloog te Aelbeke de provisoire kerke weg en te Becelaere, stortte de hooge en schoone naelde van den kerktoren in, dewelke, hetgeen jammer is, niet meer hersteld geworden is²³.

20 Chronyke van de Stadt Yper: BRUGGE, Stadsarchief, Fonds van Caloen, 43; G. VANDER-MARLIERE, *Doos Gazette*, 66 (januari 2008), p. 1438-1440; P. DE BAETS (ed.) 'Fragment (1797-1806) van een kroniek', in: *Westhoek*, 20 (2004), p. 51-127.

21 Chronyk van M. De Sodt, *Kapellaen van Woesten bevattende Kort verhael van het geene voorgevallen is door de invallen der Fransche Troupen in Westvlaenderen ten tyde van de Revolutie*: BRUGGE, Provinciale Erfgoedbibliotheek, 170 AD 8.

22 K.M. DE LILLE, *Notitie boekschen van J.-B. Van de Walle, Izegemse kroniek 18^e-19^e eeuw*, Brugge, 1972, 63 p.

23 G.F. TANGHE, *Geschiedenis van Iseghem, door eenen Kanonik van 't kapittel van Brugge: eerste deel*, Roeselare, 1852, p. 91-92.

DE STORM AAN DE SCHELDE

Ook te Antwerpen heeft de storm lelijk huisgehouden. Terzelfdertijd worden ook overstromingen van de laag gelegen gedeelten van de stad gemeld wat gedeeltelijk aan een stormvloed doet denken. De kronijk van Antwerpen (1770-1819) door Jan Frans van der Straelen en vermeerderd en voortgezet door Jan Baptist van der Straelen, geeft volgende informatie: *Sondag den 9 November was 't soo schrikkelijk en onstuymig weder, als bij menschen gedenken oijt alhier geweest had. Van morgen af had men een sterken Zuijd-Westenwind gevoelt, maer smiddags wird den zelve zoo hevig, vergezelt met draeiende rukwinden, dat het als eene aerdbeving scheen te geleijken ; men hoorde ten allen kanten steenen, pannen, tichelen, schaeliën, gelaezen, schouwen vallen : geheele gevels, daken en vensters, groote en dikke mueren, wurden met een schrikkelijk geweld afgesmeten en omgeworpen. [...]* Op onse riviere was het schrikkelijk, de opkomende baeren wurden over de grootste schepen, jae selfs over de masten der zelve met een ijsselijk gedruisch geslaegen. Verscheijde schepen voor deze stad liggende, zijn van hunne ankers gerukt en gaen drijven. [...] Jae verscheijde schepen tusschen Bats en deze stad zijn vergaen, welk getal men op 11 reket, waerdoor vele menschen verdronken zijn. Deze schrikkelijke stormwinden suerden altijd even geweldig tot ontrent 6 uren savonds, den draaijenden wind Noord-West, doemde het water zoo geweldig opkomen dat het welhaast vloed wird en zoodanig dat de waterkanten, den Oever, Peerdemerkt, Klapdorp en andere leege plaetsen deser stad seffens onder water geset wurden²⁴.

De kroniek van Blomme voor het Land van Waas beschrijft de gevolgen van de windstorm van 9 november 1800 als volgt: *Den 9 november 1800, smorgens om 9 1/2 uren is er stormwind onstaen, komende uyt het westen. Des middags, om twelf uren, kerende zuyd-westen, is hy zoo geweldig al huylende op gekomen dat er min als twee uren tyds over de 20.000 pannen zyn van de huizen geworpen, zonder te rekenen de schaillien en tichelen, vermengt met een ongehoort gedruysch,*

24 J.-F. en J.-B. VANDER STRAELEN, *De Kronijk van Antwerpen, 1770-1819 door Jan Frans Van Der Straelen, vermeerderd en voortgezet door zijn zoon Jan Baptist Van der Straelen. Bezorgd door A. van Berendonks, R.J. Leenaerts en J. Rylant, Antwerpen, 1929-1934.*

donder en blixem, en trok andermael zuiver west. Dan begaf ik my op de straet, uyt vreesse dat de huizen zouden ingestort hebben²⁵.

Den 18 Brumaire heeft men te Gend en in de omliggende gewesten eenen zoo geweldigen storm gehad als'er van menschen geheugen oyt geweest is, waer door eene overgrootte schaede, zoo te water als te lande, is veroorzaekt²⁶. Het Schamp-manuscript meldt voor Gent een novembermaand vol met stormen, voornamelijk de negende, en dat sinds menschenheugen men zich niet herinnert zo een verschrikkelijke storm gezien te hebben. De schade was onberekenbaar en een groot aantal bomen alsook verschillende huizen en molens werden in Vlaanderen omgewaaid²⁷.

HET WEER IN HET JAAR 1800

De winter 1799-1800 was koud tot zeer koud met aanhoudende wind uit het noordoosten. Het jaar 1800 was vooral gekenmerkt door de ongewone hevige en langdurige droogte en ondraaglijke hitte in de zomer over geheel West-Europa. De groenten verdorden op het veld en de weilanden werden verbrand wat de prijs van het hooi de hoogte in dreef. In bepaalde streken viel gedurende meer dan twee maanden geen druppel regen. Grote en moeilijk te blussen bosbranden ontstonden in gans West-Europa. In vele plaatsen werden openbare gebeden ingesteld om een overvloedige regen af te smeken en om de onheilen door de voortdurende droogte af te weren. De herfst, en specifiek de maand november, was dan weer zacht, regenachtig en onweersachtig.

Pierre Beyts (°Brugge, 1761), geneesheer en professor in de natuurkunde en scheikunde aan de *École centrale* te Brugge, verrichtte meteorologische

25 A. BLOMME, *Chroniques de Termonde*, (Oudheidkundige Kring der stad & des voormaligen lands van Dendermonde. Gedenkschriften, reeks 3, IV), Dendermonde, 1892.

26 Nieuwen utilen Almanach en Wegwyzer der Stad Gend in 't bezonder, en van het Departement der Schelde in 't algemeyn, 1802 (jaar X), p. 57-63.

27 G. SCHAMP, *Extrait des Principales observations Météorologiques faites par M^r le Chanoine Vandermeulen demeurant à Watou près d'Ypres, depuis l'année 1740 ; Observations Météorologiques faites à Gand sur un thermomètre de Réaumur en denottant les degrés les plus chauds depuis 1791*: BRUSSEL Koninklijke Bibliotheek, ms. II 2768.

waarnemingen voor het republikeins jaar IX (1800-1801) in dezelfde school. Deze waarnemingen werden gepubliceerd door de Viry in de *Mémoire statistique du département de la Lys*²⁸. Beyts maakte waarnemingen van de temperatuur, de luchtdruk en de windrichting om 8 uur 's morgens, 's middags en om 8 uur 's avonds. De luchtgesteldheid werd ook dagelijks beschreven. De gebruikte kalender is de republikeinse kalender.

De windstorm van 18 *brumaire* komt als volgt voor in de topografische beschrijving van het Leiedépartement in de *Mémoire statistique* van de Viry: *Les vents les plus fréquens sont ceux du nord, du nord-ouest, de l'ouest, du sud, du sud-ouest et du sud-sud-ouest. Ceux du sud-ouest et du sud-sud-ouest sont ceux qui soufflent avec le plus de violence. L'ouragan du 18 brumaire an 9 en est une preuve. Ce jour et la veille, le vent fut constamment du sud-ouest au sud-sud-ouest; le maximum de sa violence se fit sentir d'une heure à quatre de l'après-midi. La pluie fut presque continuelle; le baromètre ne cessa de descendre, et à deux heures il étoit à [7]25 et demi [mm Hg]; à trois heures il commençoit à remonter.* De luchtdrukwaarden gemeten door Beyts op de drie dagen rondom de 18de *brumaire* zijn zeer laag in vergelijking met de standaardluchtdruk van 760 mm Hg ofwel 1013,25 hPa.

In zijn beschrijvingen van de atmosfeer voor de maand *brumaire* An IX schrijft P. Beyts: de 17de *brumaire* *Ciel couvert, pluie continuelle, vent très-fort; de 18de brumaire Beau le matin. On voyoit quelques nuages très-élevés et absolument immobiles, tandis que d'autres plus nombreux, très-bas, étoient chassés par le vent avec une grande célérité; à dix heures, le ciel se couvrit, le vent devient violent et causa beaucoup de dégâts; il alla en augmentant, et fut à son maximum depuis une heure jusqu'à quatre; la pluie fut presque continuelle. Pendant cet ouragan, le baromètre descendit continuellement; et à deux heures de l'après-midi, il étoit à 725,5 [mm Hg]; à trois heures il commençoit à remonter; de 19de brumaire Ciel nuageux, assez beau.*

28 J.M.F.J. DE VIRY, *Mémoire statistique du Département de la Lys*, Parijs, an XII, 180 p.

1800 dag	Tijd der waarneming	Barometer (hPa)	Thermometer (°C)	Windrichting
17 brumaire	's morgens 8 u.	989,6	7	Z.W.
	's middags	989,9	7 1/2	Z.Z.W.
	's avonds 8 u.	987,9	7	Z.Z.W.
18 brumaire	's morgens 8 u.	979,9	9	Z.Z.W.
	's middags	969,3	9	Z.W.
	's avonds 8 u.	993,3	6	W.
19 brumaire	's morgens 8 u.	1007,9	4	Z.W.
	's middags	1009,6	6	Z.Z.O.
	's avonds 8 u.	1002,9	5 1/2	O.

Meteorologische waarnemingen door Pierre Beyts op de École centrale te Brugge

HOE UITGEBREID WAS DE WINDSTORM VAN 9 NOVEMBER 1800?

De windstorm van 9 november 1800 bleef niet beperkt tot de Vlaamse kust en kuststreek, maar was zoals vele stormen een West-Europese weergebeurtenis. De storm ontstond in de dagen vóór 9 november op de Atlantische Oceaan. In de buurt van Belle-Isle, voor de Franse kust, verging toen het Engelse schip *Marlborough*²⁹.

Het spoor van deze windstorm kan gevolgd worden door informatie over schade in de havens aan de Atlantische Oceaan, het Kanaal en de Noordzee. We volgen de berichtgeving vanaf Nantes. Nantes: *le coup de vent du 18*; Le Havre: *nous avons éprouvé un coup de vent terrible*; Rouen: *L'on n'entend parler à la ville comme à la campagne que des dommages causés par l'ouragan du 18*; Calais: *on ne se rappelle pas d'avoir jamais vu d'exemple de la dévastation qu'il a occasionnée dans cette ville*; Duinkerke: *les cheminées ont été renversées, et les toits découverts*; Vlissingen: *un ouragan affreux s'est déclaré; le désastre a été général*; te Middelburg in Zeeland: *de schadens veroorzaakt zyn onbeschryflyk*; Rotterdam: *Nous avons*

²⁹ *Allgemeine Zeitung*, 327 (23 november 1800).

*éprouvé hier au soir un des plus terribles ouragans qu'on ait vus depuis long-temps dans le pays; Amsterdam: Ook te Amsterdam richtte de storm veel schade aan, in het bijzonder aan schepen. Ook de Engelse havens in het Kanaal werden door de windstorm van 9 november 1800 bezocht: Dezelfde noordwesten storm kwam op om 11 uur te Portsmouth waar de schepen onuitsprekelijk veel schade leedden. De gehele talrijke vloot werd in Portsmouth uit hun ankers geworpen, de masten stortten neer, etc. Van Plymouth en Falmouth verwachtten we net zo een triestige berichten*³⁰. Deze windstorm ging ook verder aan de Noord-Duitse kust en in Midden Duitsland te keer³¹.

Ook op het continent is er veel informatie over deze windstorm te vinden. Parijs: *Hier pendant la nuit, et presque toute la journée, un vent d'ouest très violent a régné; Valenciennes: Outre les désastres communs aux autres villes, on a ressenti plusieurs secousses de tremblement de terre; Brussel: deux secousses de tremblement de terre se sont fait sentir au plus fort de la tempête. Plus de deux mille arbres ont été déracinés dans la forêt de Soignes; Tienen: is er soodaenighen wint geweest datter weynighe huysen zijn geweest die niet beschaedicht en zijn geweest; 's Hertogenbosch: waar de kerktorens van verschillende dorpen werden omgeworpen, de helft van de onvaste huizen door het geweld van de storm omgewaaid werden; Roermond: is er eenen geweldigen stormwind ontstaen, die in onse stad en andere steden en dorpen groote schaden veroorzaekt heeft; Münster in Westfalen: Der dahier am 9ten so heftig gewüthete Sturm hat auch an vielen andern Orten sehr beträchtlichen Schaden angerichtet; Arnhem: de storm verhief zig met zo veel geweld uit het zuid-westen, dat de verwoesting, daar door aangerigt, zonder voorbeeld is; geen huis is onbeschadigd gebleven.*

Het is ook mogelijk de voortgang van de windstorm te bepalen aan de hand van de tijdgegevens over het begin van de storm, de ergste periode en het einde van de storm. Reeds enige dagen voor 9 november was er veel wind.

³⁰ Beylage zum Münsterischen Intelligenzblatt, 95 (28 november 1800).

³¹ K.M. ZWIERLEIN, *Erstaunende Naturmerkwürdigkeiten im Jahre 1800 und deren Folgen für Menschen Thiere und Gewächse*, Frankfurt am Main, 1804.

We volgen nu de windstorm met een hoofdzakelijke zuidwestelijke richting vanaf de Franse Atlantische kust tot in de Bataafse Republiek: Le Havre, l'ouragan a commencé à se manifester sur les huit heures, et n'a cessé qu'à midi; A Paris, vers les 11 heures du matin, l'ouragan est devenu furieux; Dunkerque, la tempête à dix heures du matin; A Calais, la violence de l'ouragan a duré depuis onze heures du matin jusqu'à trois heures de l'après-midi; London, Am Sonntag Vormittags 11 Uhr erhob sich einer der fürchterlichen Stürme, die England jemals erfahren hat; A Lille, c'est principalement depuis midi jusqu'à 3 heures, qu'elle s'est exercée avec les mêmes ravages que dans les autres villes: Te Reninghelst gebeurt het alderschrikkelickste wynd-tempeest, die gedeurt heeft van 's morgens ten 11 1/2 tot den dry uren; A Tournay, un ouragan affreux qui s'est levé vers les 11 heures et demi le midi; Brussel, welken wind begonst voor goet 'smiddags om 12 en half en heeft geduert tot 'savonts 6 ueren; A Vlissingen, sur les neuf heures et demie du matin, un ouragan affreux s'est déclaré; Dendermonde, 's morgens om 9 1/2 uren is er stormwind onstaen; Antwerpen, gisteren van 11 tot 6 ueren des avonds heeft men hier een vresselyken orkaen gehad; In Den Bosch begon de storm net voor de middag en hield aan tot in de avond 9 uur; A Rotterdam, l'ouragan a duré depuis cinq heures du matin jusqu'à six heures du soir; Eyndhoven, gisteren des middags ontrent twee ueren, ontstond hier uyt 't zuydwest een alleryselyksten storm, die die tot zes ueren des namiddags met groote hevigheyd voortduerde; De Leyde, il s'éleva vers les 3. heures de l'après-midi un vent des plus violents du Sud-Ouest, qui ne s'appaissa que vers les 7. heures du soir; Elten aan de Rijn de grootste woede was tusschen 4 en 7 uur des avonds.

In de Harz, in de Duitse deelstaat Saksen-Anhalt, woedde de orkaan reeds in de nacht tussen 9 en 10 november, vergezeld van donder, bliksem en regen³².

32 Leeuwarder courant, 3 december 1800.

BESPREKING EN BESLUITEN

Anouchka Vasak-Chauvet³³ plaatst de stormen van 13 juli 1788 en van 18 brumaire an IX tegenover elkaar, zowel vanuit meteorologische als vanuit politiek standpunt. Zij titelt terecht: *l'inscription du politique dans le météorologique*. Inderdaad, de staatsgreep van de 18 brumaire an VIII, georganiseerd door E.-J. Sieyès en militair uitgevoerd door Napoléon Bonaparte, markeert het einde van het Directoire en de Franse Revolutie, en het begin van het Consulaat. In een meteorologisch artikel³⁴ over het verschil tussen een onweer, een storm en een orkaan alludeert de Franse natuuronderzoeker J.-B. Lamarck (1744-1829) naar de storm van 13 juli 1788 die het begin van de Franse Revolutie aankondigde en deze van 18 brumaire an IX die refereert naar het einde van de Franse Revolutie, net een jaar eerder. Een kroniek uit Doornik schrijft met een knipoog naar de 18de brumaire van het vorige jaar: *Le dix-huit brumaire de l'an dernier fut agréable, mais celui-ci fut désolant*³⁵. De Leuvense kroniek van J.-B. Hous maakt ook de vergelijking tussen beide data, telkens 18 brumaire: *Dit is den tweeden keer dat den 18 brumaire remarquabel is, het gepasseert jaer door die verandering die Bonaparte gedaen heeft en nu door dien fellen windt, het een was goedt en het ander was quaedt*³⁶.

De storm van 9 november 1800 liet een spoor van vernieling achter in West- en Centraal-Europa. Brugge en de Vlaamse kust lagen midden in het kerngebied van de windstorm en deelden zwaar in de brokken. De verwoestingen waren ontzettend. De schade veroorzaakt door de storm is één lange beschrijving van vernielde huizen, omvergeworpen windmolens

33 A. VASAK-CHAUVET, 'L'orage du 13 juillet 1788, la tempête du 18 brumaire an IX : l'inscription du politique dans le météorologique', in: E. LE ROY LADURIE, J. BERCHTOLD en J.-P. SERMAIN, *L'événement climatique et ses représentations (XVIIe-XIXe siècle): histoire, littérature, musique et peinture*, Parijs, 2007, p. 81-90.

34 J.-B. LAMARCK, 'Sur la distinction des tempêtes d'avec les orages, les ouragans, etc. et sur le caractère du vent désastreux du 18 brumaire an 9', in: *Journal de Physique, de Chimie, d'Histoire naturelle et des Arts*, 52 (1801), p. 377-382.

35 DOORNIK, Rijksarchief, ms. 294.

36 J. DE KEMPENEER (ed.) *Leuvense Kroniek (1780-1829) van J.B. Hous*, Leuven, 1964, p. 89.

en kerktorens, afgerukte daken, weggewaaide pannen, ingeslagen ruiten, neergestorte schoorstenen en muren, wilde waters van de rivieren, omgekomen vee, gekwetste en gedode mensen. Daarbij komt de schade in de havens en aan de marine van de oorlogsvoerende partijen langs de beide kanten van het Kanaal. In het licht van dit onderzoek kan men besluiten dat de West-Europese windstorm van 9 november 1800 zijn vergelijking kan doorstaan met de storm van december 1703. Een *risk analysis* op basis van schade is echter nodig om een verdere rangschikking te kunnen maken.

GASTON R. DEMARÉE

Koninklijk Meteorologisch Instituut van België

DE OOSTENDSE KOMMANDANTUR

(Vraagwinkel 2017-1)

L.V.A. stelt zich de vraag wat er geworden is van het archief van de West-Vlaamse kommandanturen die de Duitse bezetter in de oorlog 1914-1918 in onze gemeenten hebben ingericht. Een antwoord met betrekking tot Oostende komt uit onverwachte hoek, met name uit het onuitgegeven oorlogsdagboek van Sylvain Van Praet, *The occupation of Ostend by the Germans*, dat ik volledig uit het Engels heb vertaald. Deze passage gaat als volgt:

De plakbrieven voor de evacuatie van de stad die de Duitsers gisteren hebben laten drukken, waren vanmiddag klaar. Ik bracht ze naar de Kommandantur die in het atheneum is ondergebracht. De Duitsers waren volop bezig met documenten te verbranden en de speelplaats stak onder dikke rook. Het was er hectisch. Ik kon Hauptmann Escher niet vinden en alle burelen op de tweede verdieping waren dicht. Ik vroeg dan maar naar de stadskommandant, maar uiteindelijk werd ik toch bij Escher gebracht die ook volop bezig was met het triëren van paperassen om te verbranden. Hij antwoordde dat de pas gedrukte plakbrieven op zij moesten worden gelegd en nieuwe orders afge wacht” (typoscript, f° 457, 3 oktober 1918).

John Aspeslagh

BIEKORF

West-Vlaams Archief
voor Geschiedenis,
Archeologie,
Taal- en Volkskunde

2017

DRIEMAANDELIJKS 117DE JAAR

AFLEVERING 2 JUNI 2017